

Ролята на Търново като притегателен културен и духовен център и пренасянето на мощи

Елена Цонева

Историческа обстановка

Култът към светците и техните мощи се разраства на основа на вярата, че те са „жители на Небесата”¹ и тяхната близост до Бог е условието *sine qua non*² за способността им да бъдат посредници, като по този начин пазят своите смъртни събрата³.

Обществените ритуали и церемонии представляват съществена част от средновековната политическа и културна практика.

Непрекъснатостта с римските традиции и взаимовлиянието между изтока и запада (Константинопол и Рим) осигуряват рамката на ритуално изразяване и церемониално представяне⁴.

По време на средновековието българската държава е една от „Великите сили” в политическия и културния живот в Европа. „Царстващият град Търнов” е олицетворение на втория от двата най-големи периода, в който България е най-могъща. От гледна точка на средновековните идейно-политически схващания Търново е не само политически, но и свещен център за българите. Няма друг български град по това време, който да е притежавал толкова свещени реликви.

През своето двувековно съществуване, Търновското царство създава висока самобитна материална и духовна култура. С избирането на Търново за столица, градът става главен политически, стопански и културен център на България. Според тогавашните схващания, независимостта на държавата е неразривно свързана с нейната църковна самостоятелност. Ето защо новоиздигнатото духовно средище се нуждае от “освещение”, което става чрез събирането на “чудотворни “ мощи на светци и

¹ според Виктриций от Руан (330-407)

² задължително условие

³ Браун, П., 2000, 119.

⁴ Shepard, Jonathan. *Adventus, Arrivistes and Rites of Rulership in Byzantium and France in the Tenth and Eleventh Century*. Pages: 337–371

великомъченици, загинали за християнската вяра или отличили се с изключително благочестие и религиозност.

Две са основните насоки на владетелите на Търновското царство в културната политика. От една страна – утвърждаване на новата държава и народностното самосъзнание и отграничаване от Византия – т. е. съзнателно изтъкване и поддържане на приемствеността, на традициите на Първото българско царство. От друга – стремеж за съперничество с Византия, особено с Константинопол. Тези две тенденции съставят единен стремеж за политическа и културна независимост.

В старата българска столица се пренасят мощи на светци, чудотворни икони, древни книги и произведения на изкуството – както български, така и донесени от Византия, Светите места в Палестина и други страни.

За да се утвърди Търново като столица и да се покаже приемственост със старите традиции, още първият владетел от династията на Асеневци – Асен I пренася мощите на Иван Рилски в града. С разширяване на българските граници тази дейност продължава с донасяне мощите на Гаврил Лесновски, Иларион Мъгленски, Параскева (Петка) Епиватска, Йоан Поливотски, Михаил Воин от Потоука, Филотея и др.

За средновековните владетели е било въпрос на престиж съхраняването мощи на светци. Нетлените останки на светците са дар „...изливащи благодеяния върху достойните⁵.“

Ролята на храма като част от почитта

Стремежът да се осигури покровителството на даден светец чрез притежаването на неговите реликви стават не само „разменна монета“ между победители и победени при военните кампании, но и обект на чести добре организирани „свещенни кражби“⁶ (прим. Разграбването на Константинопол). Вярата в чудодействието на мощите се популяризира постепенно. До края на XII век вярата в лечителното чудодействие на мощите се разпространява чрез манастирската култура. През XIII и XIV век тя е превърната във важна съставка на високата идеология на държавното православие. През този период коренно се променят акцентите в описанието на сакралното излъчване на мощите. Пренасянето на мощите е събитие от държавен ранг. То се свързва с благочестието на владетелите и се изживява като закрилно присъствие за

⁵ Стария Завет (Царства 4: 13-21).

⁶ „свещенната кражба“ е необходима за утвърждаването на независимост

цялата държава. В старобългарската литература от това време е създадено богато разнообразие от разкази за пренасяне на мощи, особено в творчеството на патриарх Евтимий. Тези летописни творби се издигат до разкази за „свещени събития”. Победите на владетели, очертаните граници на България, конкретно проследеният път при пренасяне на мощите – всички реални и земята, и владетелят, и народът, стават свят на едно „свещено значение”.

Полагането на мощи под олтара е свързано с убеждението, че частица от мощите на светеца носи цялата негова неделима святост⁷. От друга страна от времето на ранното християнство тайнството на Евхаристията се извършвало в катакомбите, на гробовете на мъчениците – т.е. на самите мощи.

Това местоположение вероятно е свързано с традицията да се издигат храмове над гробовете на мъчениците, установена още по време на гоненията. Правилото, според което нито една църква не бива да се строи, ако не е върху мощи на светците, положени под олтара, е прието от Петия картагенски събор (*правило 10*).

Ето защо за мощите на светци са изградени специални църкви. Храмовете са от съществено значение за формиране сакралната топография на българската столица.

Църквата и църковната архитектура са неделима част от Средновековието. С възстановяване на Българската държава, престолния Търновград се превръща в първостепенно културно средище с общобългарско и общоправославно значение. Формира се Търновската живописна школа, а успоредно с нея се формира и търновската архитектурна школа. Църковното строителство през този период е отражение на динамиката на новите творчески постижения на XII – XIV век.

Периодът на Търновското царство се характеризира с промени в отношенията между владетел и феодала. Църквите се строят не само по инициатива на монарха и държавата, която го субсидирала. През XII – XIV век храмове се строят и по поръчка на боляри и висши църковни сановници. Архитектурата им удовлетворява не само художествените виждания на средновековния архитект, но и вкуса и финансовите възможности на ктитора.

⁷ Седмият Вселенски събор (787 г.) забранява да се строят църкви без полагане на мощи.

Трапезица като част от свещената топография на столицата Търново

След възстановяването на Българската държава настъпилите промени във византийския архитектурен стил прониква и в Търновското царство. Търновските строители успяват да нагодят несвойствените за българската архитектура елементи (образ 1). Изпълнявайки поръчките на българския царски двор, те са могли да си позволят свобода на избора на детайлите. Представата за църквите от този период се свързва с пъстротата на тухлената украса, глазираните керамични елементи и пластичните акценти по стените.

Въпреки осезаемото влияние на византийския стил в архитектурата на църквите на Трапезица, може да се твърди, че те са плод на творческия гений на българския народ, тясно свързан с традициите му. Ритмично сменящата се на пластове зидария от камък и тухла е стара и разпространена практика в българските земи, която се вижда и в църквите на Трапезица. През XIII – XIV век настъпва промяна на методите и техниките в строителството. Намалява конструктивната роля на тухлените пояси, преминаващи през стените, като те постепенно придобиват чисто декоративно значение. Главната причина за тази промяна е нуждата от икономия на по-скъпия тухлен материал и труд, породена от задълбочаващата се във времето социално – икономическа криза.

Известно е, че в Търново се били пренесени мощите на много светци, сред които тези на Иван Рилски и Гавриил Лесновски. Взимайки под внимание писаните проложни жития за двамата, както и архитектурните белези на сградите се смята, че именно № 2 и № 8 са част от манастирските комплекси, където са положени останките на известните светци. Археолозите смятат, че в църква № 19 също е било възможно да се съхранявали мощите на светец. За това те съдят по скъпите предмети на християнски култ, които са намерени в основите ѝ – стъклена чаша, съдържащ елей от кадилница (потир), кръстове енкалпиони, части от процесиионни кръстове и др.

Църква №2 (обр. 2) се намира южно от кулата, в най-северната част на Трапезица. Разкрита е през 1879 г. от Марин Дринов, заедно със сграда № 1. Църквата е разположена на терен с голяма денивилация на изток, поради което там е изградена подложка широка 2,60 м. Стените ѝ са от големи каменни блокове споени с хоросан, с дебелина на зидовете 1 м. Източната стена съвпада с крепостния зид, чиито основи личат в скалата. Най – вероятно църквата е била двуетажна, гробнична. От плана на

храма може да се съди, че тя е на два етажа и че там именно е имало гробница поради неналичието на апсида.

Църквата е една от най-големите по размери в крепостта, с дължина 19,30 м и ширина 11,30 м (по Васил Димов) или 19,20 м x 9,60 (по Виолета Димова). Васил Димов посочва, че тя е градена здраво, като крепост.⁸ Входът ѝ се намира на западната стена с добре оформен праг. При северната също е оформен малък вход. По време на разкопките и дълго време след тях в стената до входа в дясно е стоял зазидан камък със скулптиран образ на Архангел Михаил.⁹ През есента на 1903 г. Васил Димов пише, че камъкът вече не е там. Архангел Михаил е бил изобразен прав, с разперени крила и дясна ръка – облежната на меч. Наличието на този скулптиран образ при входа на църква №, намираща се до северната порта на крепостта Трапезица, може да се свърже с неговата роля на пазител на Рая. Той може да се явява пазител на подхода на крепостта. От тук може да се направи извода, че църквата е свързана с подхода на Трапезица и тя да е посветена на архангел Михаил.

При разкопките са открити и следи от стенописна украса.

От запазените основи се вижда, че църква № 2 е еднокорабна, с изградени притвор и наос. Под наоса е имало две тесни и дълги крипти. По цялата дължина на южната стена на църквата е разкрита гробница с дължина 6 м, широчина 2 м и дълбочина 2 м. Тя е била грижливо иззидана с тухли и хоросан, стените ѝ били украсени с разстителни орнаменти. В гробницата са открити шест човешки черепа и множество кости. Един от проучвателите на църквата – д – р Васил Берон смята, че това е църквата „Св.Апостоли”, където са положени мощите на Св.Гавриил Лесновски (образ 3) през XIII век.¹⁰ По – късни изследователи смятат, че църквата е посветена на архангелите Михаил и Гавраил. В подкрепа на тази теза, те посочват намерения в нея релеф и последвалите от него изводи, които разгледах в предишния абзац.

След нахлуването на турците на Балканския полуостров, мощите на свети Гаврил Лесновски са пренесени в Търново в църквата "Свети Апостоли" на Трапезица най-вероятно или от цар Калоян или Иван Асен II. Според проложното житие на преподобния от 1330 г. "там те лежат дори до днес и раздават изцеления". Но след турското нашествие в България и падането на Търново под турска власт (1393 г.)

⁸Димов, В. Разкопките на Трапезица в Търново. - ИБАД, V, 1915 г. с.122

⁹Димов, В. Разкопките на Трапезица в Търново. - ИБАД, V, 1915 г. с. 123

¹⁰Берон, В. Археологически и исторически изследвания. В Търново 2004 г., с. 24

следите им се губят. Основаният от свети Гаврил манастир по-късно е наречен на негово име и става важно книжовно средище¹¹.

Дали мощите на св. Гаврил Лесновски са се намирали в църквата „Св. Апостоли“ на Трапезица е въпрос на дебат, тъй като е трудно да се намери обяснение на факта, защо след като нетленните му останки са били в столицата Търново, неговото проложно житие не влиза в търновския цикъл от жития, поместени в Стишния пролог. Поради направените добавки, данните от пространното му житие донякъде се различават от синаксарния текст. В тях са описани чудесата му приживе, подробно е представено намирането на мощите му, разказан е и епизод за помощ от страна на светеца, оказана на някой си княз Михаил по време на битка и е описан градежът на църквата, посветена на отшелника¹².

Църква № 8 (обр. 4) се намира в югозападния край на Трапезица. Тя е най-голямата църковно – архитектурна постройка. Предизвиква интерес у археолози, историци и изкуствоведи, веднага след разкопките на Жорж Сьор от 1900 г.

При проучването ѝ са установени няколко строителни периода, свързани с нейното разширение и оформянето на манастирските постройки.

Първата малка южна църква е с размери 14 м на 4 м, а по-късно достига съвременния си вариант от 19 м на 11 м. Използвана е каменна зидария с редуване на декоративни тухлени пояси.

Вероятно най-напред е изградена „южната църква“ на цар Асен I през 1195 г., Там най – вероятно са били положени мощите на св. Иван Рилски (образ 5). По-късно са разрушени северната и западната стени и е изградена новата църква от север, с две тристенни апсиди. На мястото на съборената северна стена е поставена колонада (запазени са местата на трите бази). Богдан Филев я определя като „двойната църква“, а Никола Мавродинов¹³ като „църква с крило и кораб“. При следващия строителен период е изградена щерната при северната стена, галериите от юг и запад и манастирските постройки.

¹¹ Жития на българските светии (в новобългарски превод) от † Левкийски епископ Партений, том втори. Синодално издателство, София, 1974 година

¹² Велев 1996: 62, 79–105

¹³ Мавродинов. Н. Еднокорабна и кръстовидна църква по българските земи до края на XIV век, София, 1931 .с. 55 – 57

Никола Мавродинов отнася построяването на първата сграда към XII век, а втората към средата или втората половина на XIII век.¹⁴

Резултатите от проведените разкопки през 1992-1994 г., под ръководството на Йордан Алексиев довеждат до прецизирането на датировката в строителството на църквата: първи етап от 1195 г.; втори етап – изграждане на новата църква; трети етап – изграждане на южната галерия и криптата в източния ѝ край, оформяне на общия притвор; четвърти етап – изграждане на щерната при северната стена, оформяне на галериите от юг и югозапад и изграждането на манастирските постройки.¹⁵ Последният се отнася към средата на XIII век. Тази датировка се подкрепя и от Проложното евангелие на Иван Рилски (XIII век), в което за пръв път е споменат манастирът. Откритата керамика при разкопките е характерна за периода от края на XII век и втората половина на XIII век.

Според Виолета Димова първоначалното строителство е осъществено през втората половина на XIII век, както и основното ѝ преустройство. Тя разграничава два основни строителни периода в изграждането на храма.¹⁶ Авторката говори за първоначална еднокорабна куполна църква с една тристенна апсида и притвор и два входа от запад и юг. Църквата според нея е куполна, като олтарът е бил без самостоятелно засводено предапсидно пространство. Източното кръстно рамо е стъпвало на външната стена. Според Димова тя напълно загубва своя облик след основното преустройство, което е свързано с изграждането на манастир.

При разкопките от 2007 – 2008 година се разкриват нови данни за манастирския комплекс. В югоизточната част се разкрива солиден вход, които е имал две двукрили врати. Те водели към масивен проход с полуцилиндрично покритие. От прохода се влизало в малко пространство, свързващи църквата с трапезарията (църква № 9 по Димов). Западното от трапезарията се разкрива галерия с 6 правоъгълни пилони. По тях е имало стенописна украса. В северната ѝ част е имало стъпала, чрез които се преодолявала разликата между нивата с галерията. Подът в това помещение е бил тухлен.

При тези разкопки се разкрива и монашеско крило и три сгради долепени до западната колона. Зидовете на това манастирско крило са запазени до 1,15 – 1,30 м.

¹⁴Мавродинов, Н. Еднокорабна и кръстовидна църква по българските земи до края на XIV век, София, 1931 г. с. 57

¹⁵Алексиев, Й. и Р. Анчева, Разкопки на църква №8 на Трапезица, в. Добро утро, 31.05.1994, с.5

¹⁶Димова, Виолета. Църквите в България през XIII – XIV век. София: Агатó, 2008 г. с. 228

Изградени са от средногелеми ломени камъни и са споени с хоросанова спойка. Към северния манастирски двор са разкрити малки входове.

Открита е и още една голяма сграда – 14.50 x 6,20 м.

Николай Овчаров изказва мнение, че мощите на светеца не са се намирали в този манастирски комплекс на Трапезица, а в църквата „Петър и Павел” (образ б) в Търново. Това твърдение не може да бъде прието със сигурност, тъй като всички жития, посветени на светеца посочват, че те са се намирали на крепостта Трапезица.

Както се вижда съществуват множество мнения за периода на строителството на църквата. От изказаните хипотези твърдо може да се заяви, че е имало няколко периода на изграждане на храма в манастирски комплекс. Както споменах от житията посветени на Иван Рилски се разбира, че мощите му са пренесени на Трапезица. Преустройствата и превръщането на църквата в манастирска застават зад твърдението, че това може да е манастирът, посветен на Иван Рилски, чийто мощи са били пренесени там.

Хипотезата, която изказва Йордан Алексиев изглежда най – точна. Както посочих тя е подкрепена от писмените извори. Датировката се подкрепя и откритите утвари и предмети, характерни за епохата.

Св. 40 мъченици и царския хълм Царевец

Една от най-известните църкви на средновековно Търново е храмът “Св. Четиридесет мъченици”. Както църквата “Св. Димитър”, така и “Св. 40 мъченици” е свързана с важно историческо събитие. Въпреки конкретните данни въпросите на изясняване на датировката на оцелялата живопис в храма не са лесни за разрешаване, тъй като са тясно свързани със споровете за архитектурната история и археологическата среда на целия църковен комплекс. Стенописната декорация на църквата, според ктиторския надпис на цар Иван Асен II, е била изцяло завършена през 1230 година, в която българският владетел победил епирския император Теодор Комнин в битката при Клокотница. Владетелят посветил църквата на четиридесетте мъченици, тъй като денят на победата съвпадал с църковния празник на тези светци. Многократно преустройвана и тежко пострадала от земетресението през 1913 година, сградата предизвиква и до днес спорове около своя първоначален вид – тълкува се като трикорабна базилика /както е възстановена от покойния архитект Теофил Теофилов/ и като кръстовидна куполна църква. На изток тя завършва с три полукръгли апсиди, а на запад има

нартекс, към който е прикрепена постройка, слабо обърната на юг. Във всеки случай планът на “Св. 40 мъченици” не се повтаря в никоя друга търновска църква .

След битката при Клокотница през 1234 г. цар Иван Асен II донася мощите на света Петка в престолния град, както свидетелства и известният Летописен разказ от 1234 г., открит от Ст. Кожухаров в ръкопис от втората половина на XIV в.¹⁷

Отново дошли светли дни за българската държава. В Търново царувал велик и благочестив цар - Иван Асен II, синът на стария Асен. Много били неговите победи, прославил и просветил той българското царство, събрал в своя град невиджани съкровища, построил дворци, църкви, манастири, украсил ги богато със злато и скъпоценни камъни, надарил ги със свети дарове. Чул царят, че близо до Константинопол се намират мощите на прочутата св. Петка, и ги поискал за българите. Изпратил послание до латинския император, че е готов да го възнагради богато и пребогато, ако му предаде светите мощи. За тях Иван Асен построил неголяма, но много красива кръстокуполна църква на самия Царевец, до своите палати¹⁸.

В град Роман, Румъния в църквата „Св. Параскева“ (7), е запазена фреска от 1550 г., която показва посрещането на мощите на Св. Петка в Търново през 1238 г. Изобразена е тържествената сцена. Вниманието се насочва към образа на светицата. До мощите на светицата са разположени фигурите на цар Иван Асен II (1218–1241), майка му – Елена, съпругата му царица Ана и търновския патриарх Василий, а зад тях се намира църквата, където ще бъдат положени нетленните останки. Вляво от царя са изографисани болярите и висшия клир, а на заден фон се вижда крепост. Над изображението има надпис гласящ: „Пренасяне на мощите на св. Параскева в славния град Търново“.

Представянето на храмовата сграда извън пределите на крепостните стени предполага, че мощите на св. Петка са били положени в църквата „Св. 40 мъченици“. Стенописната композиция и съдържанието на надписа насочват към текста на Пространното житие на Св. Петка Търновска от Патриарх Евтимий: „И когато прочее премина франкските владения и стигна до своята страна, всички околни се стичаха със свещи, с кадила, с благовонни масла и изпращаха ковчега на преподобната към славния царстващ град Търново. Щом благочестивият цар Йоан Асен се научи, излезе от града с майка си

¹⁷ Кожухаров. ГИМ, Хлуд. № 162, изд. от Кожухаров 1974: 123–136, вж. Каталог 1999: 44–45

¹⁸ Радева, Живка. Легенди за Търновското царство.

царица Елена, със своята царица Ана и с всичките си велможи. С тях беше и всечестният патриарх кир Василие с целия църковен клир и неизброимо множество хора. Царят и всички с него излязоха пешком на четири поприща от града да посрещнат с много почит преподобната; на ръце я поеха тържествено, от душа и от все сърце я целуваха с обич. Пренесоха я и я положиха в царската църква „цркви царстѣй“, където лежи и до ден днешен и дава различни изцеления на прибъгващите с вяра и любов към нейния славен ковчег.¹⁹

Дали нетленните останки на светицата са били разположени първо в църкваа „Св. 40 мъченици“ веданга след като са били пренесени в старопрестолния град е въпрос на дискусия

При археологически разкопки в дворцовия площад, е намерен надпис "Параскева", за който се счита, че е от саркофага на света Параскева. Намерен е и втори надпис, за който се смята, че може да е саркофага на Михаил Войн от Потука. Ф. Каниц пише: " Край тези и други монументални останки от царския дворец на Иван Александър, в който той свикал събор против богомилите и евреите в 1355 година, от „патриаршията“, наричана „Майка на църквите на българската държава“, от църквата „Св. Петка“, въздигната от Цар Иван Асен II на Царевец за съхранение на костите на светицата, запътилият се към Хисар-джамия мюсюлманин минава безразличен като край „ески шелер“ (стари неща)."

В Търновския пътеводител от 1907г. се казва: "Върху основите на царската църква "Св. Петка" е била издигната в 1435 год. джамия с високо минаре." В книгата "Археологически и исторически изследвания" на д-р Васил Стоянов - Берон /изд. Търново, 1887 г./, стр. 75 е написано: "Църквата на Света Петка била превърната в джамия. Тъй например минарето /викалото ѝ/ се е много пъти събаряло от буйните дъждове и ветрове; и отпосле се е подновявало и според вярването на населението: това било знак на падането на турското владичество."

Славейков пък разказва: " Трябва да е изгоряла черквата или джамията, която се казва по български „Св. Петка“, макар да казва Т.И.Шишков, че я правил Гази Феруз бей в 839 от Хежра хаджи, и Калфа споменува, че я правил Завне Ватал Чит Ферис бег. Аз, според разказа на д-ра Василя Хаджистоянов Берон, като съм гледал черквата, В

¹⁹ Иванова, Климентина. Превод на Климентина Иванова в Стара българска литература, том 4. Житиеписни творби, София, 1986

Търновския пътеводител от 1907г. се казва: "Върху основите на царската църква "Св. Петка" е била издигната в 1435 год. джамия с високо минаре." В книгата "Археологически и исторически изследвания" на д-р Васил Стоянов пише²⁰: "Църквата на Света Петка била превърната в джамия. Тъй например минарето /викалото ѝ/ се е много пъти събаряло от буйните дъждове и ветрове; и отпосле се е подновявало и според вярването на населението: това било знак на падането на турското владичество." правена и доизкарана така, или е съсипана по-отнапред, а че после е събирана тъй."

Д-р В. Берон пише: "Разказваше се при това между българите, че Света Петка ходатайствала пред Бога за да накажи немилостивите разрушители /разорители на храм ней посветен и дето в него почивали светите ѝ мощи. Разказваше се, че при това, че е имало близо до джамията (църквата на Света Петка) едно черно дърво, което уверяваха и турци, и българи. И щом се раззелени, ще падни и без друго и турското владичество. Дори във времето на въстанието в 1876г. и преди войната, наскоро се шепнеше измежду българите, че това дърво взело да се раззеленява." Колко силна била вярата в покровителството на света Петка, се вижда и от разказа на Григорий Цамблак, ученик на патриарх Евтимий и свидетел на превземането на Търново. Цамблак дава описание за мощите по време на обсадата на града и описва колко озадачени и загрижени били туците от непристъпността на столичната твърдина, "отвътре заякчена трети път с помощта на Параскева". Нетленните останки на светицата покровителствала жителите, които се намирали зад стените на крепостта. Търново пада на 17 юли 1393година, а най-ценното се плячкосва от султан Баязид. За този епизод Цамблак разказва: "Когато всички скъпоценни неща се донасяха пред лицето на царя (Баязид), донесено бе и тялото (мощите) на преподобната (Параскева), оголено от многоценните одеяния, а облечено в някакви малки и дрипави одежди". Султанът не проявил интерес към тях и някои духовници измолили мощите да бъдат изнесени от града, като ги изпратили във Видин." Св.Петка се споменава като закрилница на българския народ и държава дори в държавни и международни актове. Така например в своя известен договор с Венецианската република цар Иван Александър (1347 г.) се заклева и в името на Бога, Св. Богородица, в кръста, "... и в светата Параскева Търновска"²¹.

²⁰ Берон. изд. Търново. 1887 г. стр. 75

²¹ http://starotarnovo.ucoz.com/news/legendata_za_bjalata_moma_i_moshhite_na_sv_petka_trnovska/2015-04-28-25

Пренасянето на мощи придобива особена значимост поради разпространения в църквата обичай да се строят храмове върху мощите на светци. Почитането на нетленните останки е свързано с присъщия дар на чудотворството.

През XII – XIV век Търново се превръща в поклонически и духовен център, съдържащ мощите на много светци.

В настоящата статия се разгледаха някои от основните места в старопрестолния град Търново, където са се намирали свети мощи на светци.

Пренасянето на нетленни останки продължава една многовековна традиция. Дали породено от пророчески сън, дълго водени преговори или свещена кражба²², трансферирането на мощи и реликви е важна част от утвърждаването на Търново като столица.

По-горе изброих някои от местата, където са се намирали някои от нетленните останки на светците.

Къде точно са били положени мощите на Иларион Мъгленски, Параскева (Петка) Епиватска, Йоан Поливотски, Михаил Воин от Потука, Филотея Темнишка и др. е въпрос на множество разисквания.

Тъй като голяма част от църквите са разрушени почти до основи, не може да се предположи със сигурност кое е било точното място²³.

Разкриването на все повече въркви на Трапезица в последните години би могло да все повече яснота за мястото, където били почитани небесните покровители на царстващия град Търнов.

²² Друг начин на сдобиване е кражбата на мощи, което се тълкувало също многозначно – породено или от силно благочестие или от лоши помисли. Показателен е примерът с пренасянето на мощите в 1237 г. на Св. Сава от Търново в Сърбия. В българското житие на Св. Сава, написано от Теодосий, действията на княз Стефан Владиславович са оценени като похищение, докато в сръбското житие, съставено от Дометиан, те се тълкуват като благочестив акт²².

²³ Такъв е случаят с светите останки на св. Иван Рилски – някои предполагат, че те са били положени в църквата „Св. Св. Петър и Павел“, а други в църква № 8 на Трапезица

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Алексиев, Й. и Р. Анчева, Разкопки на църква №8 на Трапезица, в. Добро утро, 31.05.1994, с.5
2. Бакалова, Елка. (2001). Култът към мощите и реликвите: Изток-Запад. - В: Средновековна християнска Европа. Изток и Запад (Материали от международната конференция, проведена в СУ на 2-5 септември 2000 г.) София, 2001, 605-617
3. Бакалова, Елка. (2016). Култът към реликвите и чудотворните икони. Традиции и съвременност. София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов”
4. Бакалова, Елка. (2000). Реликвите като фактор за структуриране на култовото пространство. - МИФ 6 На проф. Богдан Богданов γέρας, София, Издателство на НБУ, 19-
5. Браун, П., 2000, 119.
6. Берон, В. Археологически и изсторически изследвания. В Търново 2004 г., с. 24
7. Велев 1996: 62, 79–105
8. Димова, Виолета. Църквите в България през XIII – XIV век. София: Агатó, 2008 г. с. 228
9. Димов, В. Разкопките на Трапезица в Търново. - ИБАД, V, 1915 г. с. 123
10. Жития на българските светии (в новобългарски превод) от † Левкийски епископ Партений, том втори. Синодално издателство, София, 1974 година
11. Иванова, Климентина. Превод на Климентина Иванова в Стара българска литература, том 4. Житиеписни творби, София, 1986
12. Кожухаров. ГИМ, Хлуд. № 162, изд. от Кожухаров 1974: 123–136, вж. Каталог 1999: 44–45
13. Мавродинов. Н. Еднокорабна и кръстовидна църква по българските земи до края на XIV век, София, 1931 .с. 55 – 57
14. Радева, Живка. Легенди за Търновското царство.
15. Shepard, Jonathan. Adventus, Arrivistes and Rites of Rulership in Byzantium and France in the Tenth and Eleventh Century . Pages: 337–371

Списък на илюстрациите:

Образ 1. Изображение на Търново в миниатюра върху лист 2 от ватиканския препис на Манасиевата хроника

Образ 2. План църква № 2, Трапезица

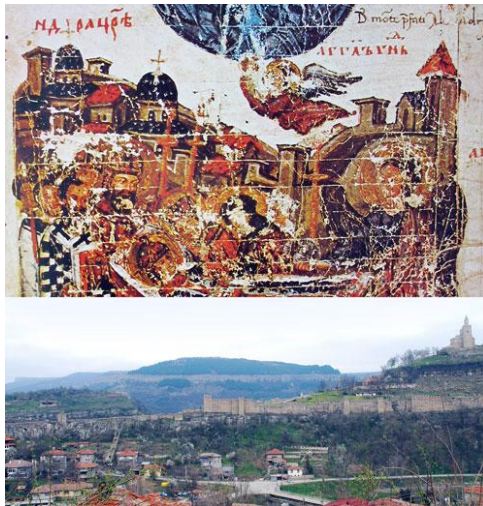
Образ 3. Изображение на Гаврил Лесновски – Лесновски манастир „Св. Архангел Михаил“

Образ 4. План църква № 8, Трапезица

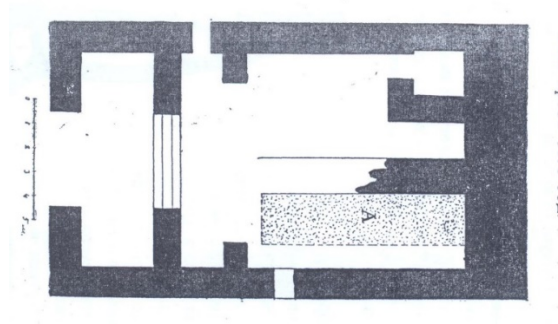
Образ 5. Изображение на Иван Рилски – Рилски манастир

Образ 6. Църква „Св. Св. Петър и Павел“, Велико Търново

Образ 7. Посрещането на мощите на Св. Петка в Търново през 1238 г. – стенопис от 1550 г. от църквата „Св. Параскева, град Роман, Румъния

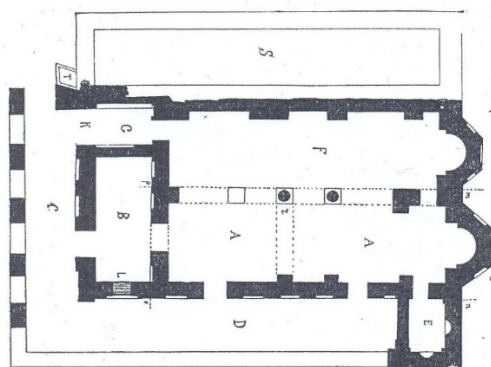
Образ 1. Изображение на Търново в миниатюра върху лист 2 от ватиканския препис на Манасиевата хроника

Образ 2. План църква № 2, Трапезица

Образ 3.Изображение на Гаврил Лесновски – Лесновски манастир „Св. Архангел Михаил“

Образ 4. План църква № 8, Трапезица

Образ 5.Изображение на Иван Рилски – Рилски манастир

Образ 6. Църква „Св. Св. Петър и Павел“, Велико Търново

Образ 7. Посрещането на мощите на Св. Петка в Търново през 1238 г. – стенопис от 1550 г. от църквата „Св. Параскева, град Роман, Румъния